

ROGATY (84) ai

rogaty (83), **rohaty** (1); rogaty : rohaty *LibLeg* (5:1).

o oraz a jasne.

sg m N rogaty (24). ◇ G rogatego (3); -ého (1), -(e)go (2). ◇ D rogat(e)mu (1). ◇ A rogaty (5), rogatego (1). ◇ I rogatym (3). ◇ L rogatym (1). ◇ [V rogaty.] ◇ f N rogata (1). ◇ A rogata (4). ◇ n N rogat(e) (2). ◇ G rogatego (12); -ého (1), -(e)go (11). ◇ D rogatemu (1). ◇ A rogaté (7); -é (1), -(e) (6). ◇ I rogat(e)m (3). ◇ pl N m pers rogaci (1). m an rogat(e) [cum N: jelenie] (1) *RejAp*, rogaci [cum N: osłowie] (1) *BielKron*. subst rogat(e) (5). ◇ G rogatych (3). ◇ A subst rogat(e) (2). ◇ I m rogat(e)mi (2). f rogatymi (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (dwa z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

1. Mający rogi na głowie; *cornutus Mymer*¹, *BartBydgd*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *corniger Mącz*, *Calep*, *Cn*; *bucerus, corniculatus Calep*, *Cn*; *bucerus Cn* (53) : *Cornutus*. Hornicht. Rogaty. *Mymer*¹ 34v; *Corniger*, Rogaty który rogi nofy, ita dictus est, *Bachus*, et ita pingebatur *Mącz* 65d, 50a, 66a; *Calep* 184a, 261b [3 r.].

a. O zwierzętach (36) : *RejWiz* 65v; Owce [w *Szkocji i Anglii*] nád obyczay kołmate/ rogáte y płodne. *BielKron* 277v, 430; *Calep* 137b; *KlonŻal* C2v.

W porównaniach (3): (*did*) Sumnienie powieda Plebanowy iż fię obładzyl (-) Nieklui fię bo dawno bładzys Bos podobnieify iuż ktemu Ku wołowy rogatemu. *RejKup* N; *RejZwierz* 28; ktorzy [niewiernicy] teraz buiáią iáko ony rogáte Ielenie po páłtwilkach rozlicznych fwiátá tego/ nic nie myfląc [...] o ftrázliwym przyfcie Pána tego *RejAp* 86v.

Wyrażenia: »bydło rogate« = *krowy, woły*; *armentum Mącz* [szyk 20:4] (24): ya kom ya nyepopaszł dw łąkv bydlem Rogathem slachathnyey Anne na puchalach *ZapWar* 1503 nr 1939, 1504 nr 1992, 1505 nr 2003, 1508 nr 1992, 1510 nr 2062, 1522 nr 2277, 1524 nr 2314, 1550 nr 2670; Y ktorzi poddany nałzi miely Budi fwe na polach tego Zamkv nałzego *Oczakowkie*⁹⁰ dla pasfyenia bidla rogatego. *LibLeg* 11/63v; *Prziščedl Taxari Bigocza Carmanak* [...] y fłwoyą *Druzyną* [...] y wzyely czlowyeka 160. wdymydowczach a wpoltowczach kony 50. bidla rohatego pultorafta *LibLeg* 11/100v, 10/59, 11/63, 64, 102v; Komu zaymą bydło rogáte álbo konie z żytá/ tedy ten czyie iest bydło ma dáć zá fzkodę od kożdego bydłeciá dwa grofzá *UstPraw* E4v; *Mącz* 16c; *SienLek* 95v; *StryjKron* 777; także y od bydłá rogatego/ y od káždého inłzego bydłeciá wielkiego po pułgrofzku wybiérác máią od tych wřzytkich ktorzy ná fkład *Krąkówki*/ álbo też [...] przez *Krąków* przeieždżác będą *SarnStat* 965, 964; *KlonFlis* Cv; *KlonWor* 19, 21, 22.

»osieł rogaty« = *prawdopodobnie: antylopa* (1): [większa połowica *Afryki jest pusta*] częścią dla wielkiego goracá/ częścią też dla zwierząt iádowitych ktore fie tám rodzą w pułtyniách/ iáko fą *Lwowie*/ *Włóniowie*/ *Bázylifzkowie*/ *Kokodrylowie*/ *Párdowie*/ *Máłpy*/ *Ośłowie* rogáci/ y rozmaity narod fmokow także wężow *BielKron* 269v.

»rogate zwierzę« [szyk 2:1] (3): *GlabGad* C4; *Mącz* 66a; *Póspolicie* rogiem pímo moc zowie. Bo v zwierząt rogatych wřzytká moc y obroná w rogach. *BudBib* I 326c marg.

Szereg: »rogaty i gomoły« [szyk 3:1] (4): Isz szlyachathny stanislaw de morj szpaszlmny osymyna nye szathą bydlem rogathem y gomolem na ymyenyu manczyrzyszzy [...] thako my pomoszy bog *ZapWar* 1508 nr 1992, 1505 nr 2004, 1522 nr 2278, 1550 nr 2671.

a. *Złożony z rogatych osobników* (1) : Czyś ludzi nieznał? czyś tak rozumiał/ nieboże/ Ze czérnie infty owoc/ niż tarnki/ dác może? Albo wilk niémiał łzkodzić rogátému łtádu *KochFr* 102.

b. *O postaciach mitologicznych* (6) : *KochDryas* [A3]; Ná koniec y łam cieślá/ który to [*labirynt*] miłtrował/ Aby tu rogátého chłopobyká [*tj. Minotaura*] chował/ Nie zówždy do wrót tráfi *KochFr* 107; Miedzy włzemi nawięcey on fię Sátyr síli/ Miedzy gminem rogátym náłmutniey łam kwili *KlonŻal* B; *BACHVS* choć był rogáty: wždy *CRESSA* niedbála O to namnię: y owłzem Bachá miłowála. *PudłFr* 75, 22; *OstrEpit* A3.

c. *O szatanie* (1) : [Srodzy/ rogáci Szátánowie nie mową ále rzeczą łzydzą z Bogá *GilPos* 2.]

Wyrażenie: »rogaty anjoł« (1): Pátrzayże záfię pilno/ kogo Pan odstąpi/ Iuż tám y Anyoł Páńłki/ nigdy nie przyłtąpi. Iuż s takim zówždy oni bywáią wełeli/ Ktorzy w piekle fiadáią/ rogáci ányeli. *RejWiz* 156.

d. *W nazwach gwiazdozbiorów* (2) :

Zestawienia: »Skop rogaty« = *gwiazdozbiór Barana* (1): Tamże łą prędkie nogi Skopu rogátého/ Który ściéłzkámi bieząc kołá nawiętżého Kołmátéy Cynozury przedsię nie zołtaie. Sam *KochPhaen* 9.

»rogaty Woł« = *gwiazdozbiór Byka* (1): W Tym plácu/ gdzie Rogáty Woł głowę położył/ Máło niżéy pochyły Orion łye złożył. *KochPhaen* 13.

2. *Który posiada element przypominający rogi* (11) :

a. *W opisie ptaków, ryb i gadów* (6) : Rinoceros rybá [...] / nos ma ná dwánaście łtopniow rogáty. *BielKron* 295; Bo ná Orłowym gniaździe zorleie y łowá/ Choć nocne obyczáie y rogáta głowá. *KlonWor* 56.

Wyrażenie: »rogata sowa« = *prawdopodobnie puchacz* (*Bubo bubo* L.) *lub sowa uszata* (*Asio otus* L.), *ptaki z rodziny sów* (*Strigidae*), *które mają spiczaste uszy wyglądające jak rogi* [szyk 1:1] (2): *KmitaSpit* C5; Cály dzień go [oszusta] nie wyźrzył: w wieczor fię vkaże/ [...] Gdy fię rułzą lełkowie/ y myłzy łkrzydłáte: Nocni Krucy/ Latáwcy/ y Sowy rogáte. *KlonWor* 74.

Zestawienia w funkcji nazw zoologicznych: »rogaty wąż« = *Cerastes aegyptiacus* Dum. et Bibr., *gad z rodziny żmij* (*Viperidae*); *cerastes BartBydg* [szyk 1:1] (2): *BartBydg* 26b; Bądźże Dan wężem ná drodze/ á wężem rogátym (Cerałtes) ná ściéłzce [*cerastes in semita Vulg Gen* 49/17]/ łzczypiąc kopytá końłkie *BielKron* 18v.

[»żaba rogata« = *Ceratophrys cornuta* (Wied.), *plaz z rzędu bezogonowych* (*Anura*), *z rodziny Leptodactylidae* (*brak polskiej nazwy*); *Zábá rogáta*/ Rubeta. Zową ią rogátą/ iż czub ná głowie miewa/ á w tym kámięń roście/ co go żábim kámięniem zowá/ Steinkrött. *SienHerb* M#, E3#v.]

b. *W opisie roślin* (2) : Každy rodzaj Makowy ięłth podobny łobie w łilciu/ iedno iże w kwieciu ma roznołć/ abowiem ieden mak ma biały kwiałh á drugi czarny á drugi czyrwony/ drugi rogaty kthory ma kwiałh zołty *FalZioł* I 104a; *Tribulus*, *Wodny orzech rogáty*/ álbo morski ofet. *Mącz* 463c.

c. *O Mojżeszcu: z którego głowy wychodzą promienie wyglądające jak rogi* (*przekład i nawiązania do Ex* 34/29) (3) : Ięłtze tełż łzapkę rogátą álbo kłobuk/ ktory wy Infułą zowiecie/ áby byłá Święta/

tymi flowy żegnacie. To są rogi obudwu Testamentu/ iako Moizefz **rogaty** chodził/ y Aaron był w tzapkę przybrany. *KrowObr* 129; *BielKron* 35 [2 r.]; [A gdy schodził Moyzefz z gory Synai trzymał dwie tablice świadectwa/ a niewiedział że twarz iego rogata była [*quod cornuta esset facies sua*] (*marg*) Twarz rogata Moyzefzowa, to iest, promieniem iálnym świeciłá. (-) *WujBib Ex* 34/29 (*Linde*)].

3. Twardy, o konsystencji rogu (1) : Wyrażenie: »rogata noga« = *kopyto* (1): *Cornipes, Animal corneos habens calceos, sicut equus et capra et huiusmodi unguium aut pedum animalia.* – Zrogatimy nogamy albo botamy. *Calep* 261b.

4. Kanciasty, mający wystające brzegi lub krawędzie (11) : *Picarium. Kifernbock. Rogati kuffel* [2. wyd.: *korbel*]. *Mymer*¹ 41; [*InwMieszcz 1575 nr 196; Quadra Viereckicht Teller Rogaty* [! błędne znakowanie] tálérz *ArtNom* H3v; Tegoż roku [1590], w Braclawiu na Ukrainie, dnia 9 miesiąca listopada, spadł w deszczu grad kamienny, rogaty *KronMieszcz* 83].

a. O ozdobnym nakryciu głowy (10) : I vbrawfzy fie w rogáte Infuły/ iákoby w Kołpaki Tátárfkie/ y w infze Sátáńfkie málfkary: Tám naprzod głowę nowego Bifkupá oleiem fmaruiećie *KrowObr* 127, 129 [2 r.].

Wyrażenie: »rogaty bi(e)ret« [*szyk 4:2*] (6): Bo nie mnimay być kázdy w fzyrokim czámlecie/ A z owemi pyerścieńmi w rogátym birecie/ Wfzytko vmiał co trzeba *RejWiz* 61, 38, 82v; *RejAp* 60v; iako ná then čás Bifkup/ vbrał fie był ohromnie/ w fzátę fzeroką/ á bohátą/ bieret wielki rogaty ftárofwiecki *GórnDworz P; RejPos* 327.

W przen (1) :

a) Wyrażenie: »rogata [= przybrana w świadczące o stanowisku nakrycie] głowa« (1) : dzifiefzy ápoftołowie/ ktorzy/ iako o nich pímo powieda/ chodzą podniofzfzy ku gorze rogáte głowy fwoie *RejAp* 10v.

b) [Wyrażenie iron.: »rogaty bieret« = *człowiek w świadczącym o stanowisku nakryciu głowy*: Kto fobie te flowá twoie rogaty bierecie niewiedzieć iáki vważy/ ten ich włafny cel obaczy. *GrzegŻarnObrProc* F2, F3.]

5. Mający ostre, na kształt rogu zakończenie (4) : *RejWiz* 166v; *Aclides – Kyec rogati. Calep* 18a.

W porównaniach (2): Gdy poźrzał ku południu/ áliżci pan drugi/ [...] Koronę ma ná głowie iáno rofpaloną/ [...] Sceptum dzyerży rogáte/ by rogaty kijec *RejWiz* 166v; Bo naydziefz drugiego co nie vmie ináčzey mowić iedno iákoby mu rogáte kiyce z gęby pirzcháły *RejZwierc* 139v.

6. Przen (1) :

a) *Trudny do rozstrzygnięcia, kłopotliwy* (1) : Powiedz mi w ktori fpołob korda pomykali Starzi Polacy/ kiedy flow pańfkich fłuchali? Wierził ti/ że fię wten czas miał ten wolą gadać? Rogati to Syllogizm/ á trudno ij zbadać *KochSat* Bv; [y podfzczwali [*panowie*] niektorego fzcżekarza Francifzkaná/ aby Hufa fwemi queftiámi rogáthymi zábawił *BazHist* 7 (*Linde*)].

b) [O człowieku: *pyszny, hardy*: Acźci o cnotliwey krwi Prálatow náfzych Polfkich lepiej fobie záfwdy tufzemy: by ich obcy ludzie á zwáfzczą więc tu v nas nowo náftáli rogáci Filozofowie nam nie pfowáli. *Respons* A3v.]

7. Wyrażenie: »rogaty złoty« = *nazwa złotej monety; gulden niepełnej wartości, zawierający tylko ok. 50% złota; prawdopodobnie błędne tłumaczenie; monety takie jako pierwszy wybijał biskup Liege Johann*

von Horn (1484 – 1506), którego nazwisko skojarzono z rogiem i tłumaczono „cornutus”, stąd polska postać „rogaty”; aureus cornutus Murm, Mymer, BartBydg (4) : Aureus cornutus. eyn horn gulden.

Rogáty złoty. *Murm* 197; *Mymer*¹ 42; *BartBydg* 16.

Cf **NIEROGATY, ROGOWATY**

LW